

Проф. др *Смиља Аврамов*

У напису је указано на најдраматичније промене у схватању рата и мира. У новом светском нeredу САД, њихови савезници и НАТО одбацили су универзално призната правила међународног права примењујући особени облик рата, конципиран у војној доктрини САД – ратовање помоћу војних снага цинично названих „мировним“ снагама. Заобилазећи све релевантне уговоре и споразуме, од почетка југословенске кризе, наглашава аутор, САД, ЕЗ, односно ЕУ, и НАТО сврстали су се уз побуњеничку страну пренебрегавајући све моралне или хуманитарне обзире, чиме су, ван сваке сумње, на најгрубљи начин погазили Нацрт кодекса злочина против мира и безбедности човечанства.

У последњој деценији 20. века догодиле су се најдраматичније промене у схватањима рата и мира, уназад 350 година, тј. од дана када је закључен Вестфалски мир 1648, којим је окончан Тридесетогодишњи рат у Европи (1618–1648). Уговори потписани у два вестфалска града (Münster – Osnabrück) почивали су на учењу чувеног холандског научника и дипломате Хуга Гроциуса (1583–1645). У свом епохалном делу *De Jure Belli ac Pacis – (О законима рата и мира)*, писац је по први пут у историји дефинисао правила ратног права као систем који постоји паралелно са системом правила у доба мира. Забрана мешања у унутрашње послове суверених држава доминантни је принцип тог система, који је током времена стекао универзалну вредност и нашао место у Повељи Уједињених нација (чл. 2, т. 7).

Крајем „хладног рата“, САД као једина суперсила, присвојиле су себи право да војно интервенишу у било којем делу света ради „реструктурирања“ међународне заједнице за рачун и према потребама транснационалних банкарских кругова. У новом светском нeredу после распада биполарног система САД, са својим савезницима у НАТО-у, одбациле су универзално призната правила међународног права; због комбиновања политичких промена и технолошког напретка разлике између рата и мира готово да су ишчезле. Светом се ширио један особени облик рата конципиран у војној доктрини САД – ратовање преко међународних војних снага названих „мировне снаге“. Каква иронија! Тим путем, уз помоћ „дипломатије“, чије оружје су уцене, ултиматуми и преваре, држава се наводи на капитулацију иако њена војна сила није поражена.

Разарање Југославије ући ће, несумњиво, у историју као први случај успешне примене новог начина ратовања. Тзв. „мировне снаге“ у

Хрватској, Босни и Херцеговини претворене су у зараћену страну, уз ослонац на побуњеничке – сецесионистичке снаге против суверене државе Југославије, јединог признатог субјекта међународног права на овом простору, којем су, према Повељи УН, биле дужне да укажу помоћ. Оно што сецесионисти нису могли да остваре сопственим паравојним снагама, остварили су за зеленим столом помоћу САД и ЕЗ (ЕУ). Признање отцепљених република и њихов пријем у УН, супротно изричитом слову Повеље, санкције примењене на жртву, тј. на преостали део Југославије, саставни су део метода ратовања после „хладног рата“.

Друга значајна карактеристика тог типа рата јесте однос према регуларној армији противничке стране и према побуњеницима. Међународна заједница, у настојању да ублажи несрећу коју доноси рат, да рат подвргне одређеним правилима и да га ограничи на професионалне армије, повукла је граничну линију између легалног и илегалног борца, признајући право на заштиту само одређеним категоријама ратника. Питање легитимитета оружане силе је фундаментално питање и за опредељење трећих држава према оружаном сукобу. Прибегавање насиљу ради измене постојећег стања сви правни пореци света квалификују као најтеже кривично дело. Међутим, и насиље има неколико сукцесивних фаза, што је правној науци послужило као основ за правну квалификацију појединих облика насиља.

Савремено право повлачи разлику између побуне и грађанског рата. Као и некада у историји, и савремени систем међународног права побуну сматра унутрашњом ствари државе и у искључивој је надлежности државе. Члан 1, ст. 2, Протокола II из 1977, придодат Женевским конвенцијама из 1949, изузима побуну из орбита међународног права. Сједињене Државе су, на пример, бациле запаљиве бомбе на комплекс зграда у месту Веко (*Wako, Texas*) 1993. године у којима се забарикадирала верска побуњеничка секта. Том приликом је убијено више од 80 америчких грађана, међу којима и око десеторо деце. Слично су поступили и са сепаратистичком организацијом у Тексасу 1998. године.

У погледу грађанског рата ситуација је нешто другачија. С обзиром на бројност грађанских ратова после Другог светског рата и интензитет борби, по први пут у историји учињен је покушај 1949. године да се и грађански ратови регулишу међународним правом ради минималне заштите људи и материјалних вредности у друштву. Не негирајући право држава да сходно свом унутрашњем праву поведу кривични поступак против учесника у грађанском рату, члан 3 Женевске конвенције из 1949. обавезује државе да примене „бар следеће одредбе према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, лишења слободе или било ког другог узрока поступаће се, у свакој прилици човечно, без икакве дискриминације засноване на раси, полу, боји коже, вери или убеђењу. У том циљу

забрањени су у свако доба и на сваком месту према наведеним лицима следећи поступци:

- a) повреда живота и телесног интегритета, убиства, осакаћења, свирепости и мучења;
- b) узимање талаца;
- c) повреда личног достојанства;
- d) изрицање и извршење казне без суђења од стране редовних судова;

e) рањеници и болесници треба да буду прихваћени и неговани.“

Те одредбе нису знатније утицале на потоње грађанске ратове. За време Алжирског рата Француска, која је иначе потписала и ратификовала Женевску конвенцију, заузела је став да је у питању „одржање унутрашњег поретка“, и да никаква међународна ограничења нису прихватљива. Француски парламент је подржао став свог министра одбране Шеваља, који је изјавио 25. маја 1955. да се против устаника не може борити апстрактним средствима: „Против њих борићемо се средствима идентичним њиховим *Lex Talionis*, око за око, зуб за зуб“. То је стриктно и примењено, и уследило је масовно стрељање припадника Алжирског ослободилачког покрета (FLN). Жртве рата процењене су на око 2.500.000 лица или четвртину укупног становништва Алжира. Ни остали грађански ратови нису имали ништа мање трагичан исход. Под утицајем страха грађанских ратова, Генерална скупштина је усвојила Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела (Резолуција 2444, XXIII, 19. децембар 1968). Пошло се, међутим, и корак даље.

Женевске конвенције из 1949. допуњене су протоколима I и II, усвојеним на конференцији у Женеви 1977. године. У чл. 4 Протокола II прецизно су побројане основне гаранције у грађанским ратовима у односу на „сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима“. Протокол не значи негацију суверенитета; у чл. 3 изричито се констатује:

„1. Не може се позивати ни на једну одредбу из овог Протокола да би се угрозио суверенитет државе или одговорност владе да свим законитим средствима одржава или поново успостави закон и ред у држави или да брани национално јединство и територијални интегритет државе.

2. Не може се позивати ни на једну одредбу из овог Протокола као оправдање за интервенцију директну или индиректну, из било ког разлога, у оружани сукоб или унутрашње или спољне послове високе стране уговорнице на чијој је територији дошло до сукоба.“

Према томе, позитивно међународно право полази од пресумције у корист легалне војне силе и легитимне владе. Но, Протоколом II из 1977. године не регулишу се односи стране у сукобу на целовит и свеобухватан начин. Другим речима, сада не постоји „*Jus in bello*

interno“ као систем правила. Међутим, и сва остала правила која се односе на оружане сукобе превазиђена су услед технолошког напретка и производње оружја за најперфидније убијање људи. На пример, рат који су САД повеле против Ирака оквалификовали су амерички стручњаци не као рат двеју непријатељских страна него као једностран технолошки масакр који су извеле САД са својим савезницима.

Од почетка југословенске кризе САД, ЕЗ, односно ЕУ, и НАТО сврстали су се уз побуњеничку страну, а не уз легалне органе и легалну војну силу, супротно елементарним правилима међународног права, супротно уговорима који су важили између тадашње СФРЈ и односних земаља. У време избијања првих нереда у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову на сцену су ступиле илегално оформљене паравојне снаге, обучаване у војним логорима неких од чланица НАТО-а, и у Аустралији. Руководећи тим тзв. Ослободилачке војске Косова и део учесника, у ствари, албански су емигранти, обучавани у војним логорима у Немачкој; пребачени су легално у Југославију под етикетом „избеглица“ са Косова, у оквиру шире акције „враћања избеглица у своје домове“.

Облици помоћи побуњеницима били су различити: наоружавање и континуирано дотурање оружја, најчешће под изговором „хуманитарне помоћи“, инфилтрација „пензионисаних“ америчких официра ради обуке побуњеничке стране, обавештајна и логистичка помоћ. Друга фаза отпочињала је ваздушним ударима и сврставања „мировних“ снага на страни побуњеника, а завршавала се упадом Северноатлантског пакта.

Стратегија помоћи побуњеницима имала је две јасно распознатљиве фазе: 1) обезбеђење територије под контролом побуњеничке стране, по могућности централних, насељених делова земље, и 2) онемогућавање слободног кретања регуларних трупа, па и цивила. У Словенији и Хрватској, делимично и у БиХ, та стратегија имала је успеха кроз увођење „зоне забрањеног лета“, која је непозната у међународном поретку, затварања припадника регуларне армије у касарне, потом повлачења ЈНА и препуштања терена побуњеницима. То је био пресудан тренутак у претварању побуне, која се сводила на терористичке акте, у грађански рат. На Косову та стратегија није имала успеха захваљујући енергичној и високо професионалној акцији полиције и војске СР Југославије. Отуда, са правног гледишта, оружана дејства на Косову чиста су побуна изузета из надлежности међународног права. Борци тзв. Ослободилачке војске Косова падају под удар кривичног права Југославије.

При свему наведеном, мора се узимати у обзир да САД током „хладног рата“ и у периоду после њега нису имале постојан став у односу на легалне и илегалне борце. Приликом инвазије на Сомалију америчке војне јединице убијале су редом наоружана лица с мотивацијом да су то „ирегуларне снаге“. На Хаитију су „браниле легално изабраног

председника“ те мале острвске државе. Насупрот томе, у Латинској Америци, Авганистану и Југославији стале су на страну побуњеника.

Посебан проблем у рату који је Запад повео против суверене државе – СФРЈ, а затим против СР Југославије чине плаћеници, који су систематски убацивани у земљу, на читавом простору некадашње Југославије. Чланом 47 Протокола I, у ставу 1, констатује се да: „Плаћеник нема права да буде борац или ратни заробљеник“. Другим речима, плаћеници не уживају заштиту међународног права и, по правилу, убијани су на лицу места. Ковенцијом о забрани регрутовања, коришћења, финансирања и обучавања плаћеника, усвојеној 1989. године, у чл. 2, предвиђено је да свако лице које регрутује, користи, финансира или тренира плаћенике чини међународни деликт. Државе уговорнице обавезале су се чл. 5 те конвенције да ће забранити сваку активност везану за коришћење плаћеника, с обзиром на тешке последице њиховог ангажовања, тј. на ужасне окрутности које су починили на тлу Латинске Америке и Африке последњих година, где су масовно коришћени. То су људи мотивисани искључиво стицањем новца, расте-рећени било каквих моралних или хуманитарних обзира. Комисија за међународно право УН уврстила је ангажовање плаћеника у тешка кривична дела у Нацрту кодекса злочина против мира и безбедности. Све те одредбе биле су ирелевантне за државе ЕУ и за САД, иако су потписници тих конвенција.

Западне земље нису чак ни криле регрутовање плаћеника на својој територији. У свим ратовима вођеним после „хладног рата“ плаћеници су коришћени, па се чак појавило и отворено тржиште плаћеника, на којем су склапани послови према законима тржишта и тржишним ценама. Поједини амерички писци, који су и сами интелектуални плаћеници разних мултинационалних компанија, устају у одбрану те категорије илегалних ратника. Тако, на пример, Мичел Рајсман сматра да државе и „њихове владајуће елите“ немају више „искључиве прерогативе и монопол у организовању војне силе“; чак то назива митом. Према његовим речима „данас постоје бројне ефективне борбене јединице које нису везане за државни апарат признате државе“, и он их назива „приватним армијама ... чињеницом савременог међународног живота“. Ипак, на крају констатује да плаћеници могу у блиској будућности да буду велики проблем чак и снажних држава.¹ И новинар угледног француског месечника „Le Monde Diplomatique“ заступа сличан став. Он наглашава: „Приватне армије се множе, често су тако снажне, организоване и опремљене као и званичне армије“.² Кристофер Велами предвиђа да ће у наредном миленијуму доћи до још већег коришћења плаћеника, а интересантна су његова запажања и његова класификација плаћеника. Према том писцу, већ се може говорити не

¹ Michael Reisman, *Private Armies in a Global War System: Prologue to Decesion*, у књизи: *Law and Civil War in the Modern World*, ed. by J. N. Moore, 1974.

² Maurice Najman, *Les Américains préparent les armes du XXI siècle. Le Monde Diplomatique*, Février, 1998, p. 4.

само о индивидуалним плаћеницима него и о плаћеничким државама. Наиме, мале земље са добро обученом војном силом, али економски слабе, спремне су да своју војску ставе на располагање другој сили за одређену суму новца или за неке друге бенефиције, на пример, ради признања побуњеника или отцепљених делова из састава суверених држава. У ту последњу категорију несумњиво спадају Словенија и Хрватска. Али, интересантно је да Белами у плаћеничке државе укључује и Велику Британију.³ Морални пад те некада моћне империје управо се очитује на том плану. За време Фокландског рата Аргентина је користила плаћенике а британска армија, коју је предводио нама добро познати генерал Роуз, поубијала је без милости не само плаћенике него и све заробљене аргентинске војнике. У садашње време та земља се срозала на плаћеничку земљу за рачун Сједињених Држава.

Став САД и НАТО-а према рату и миру, према оружаној сили и побуњеницима, који је у потпуној мери изражен у збивањима на простору Југославије као апсурдан и дубоко противправан, могуће је схватити само у оквиру шире политике САД и нове војне доктрине прихваћене након пада Берлинског зида.

Током „хладног рата“ спољна политика САД почивала је на застрашивању противничке стране, економском исцрпљивању и другим облицима притиска (*Deterrence*), а посебно на прикривеним акцијама (*caveat action*). Након распада Источног блока, Сједињене Државе, самоуверене у своју апсолутну надмоћ у свету, прихватиле су принуду (*coercion*), укључујући, по потреби, и једностране војне акције, као основно начело у остваривању својих националних интереса. Принуда, према том схватању, има два елемента: цену и бенефиције. Наиме, држава суочена са војном принудом ставља се пред алтернативу: прихватити без поговора услове и дати концесије које се од ње траже, или сносити последице које могу ићи до тоталног уништења и пораза. Стратези САД разликују два типа принуде: принуду у виду кажњавања и принуду у виду оспоравања одређених права или статуса.⁴ Принуда у виду кажњавања погађа цео народ, док принуда путем оспоравања онемогућава противничкој страни да оствари своје политичке циљеве. У оба случаја до победе се долази без губитака, уз коришћење свих техничких могућности и савремене психологије. И мада се принудом остварује исти ефекат као и у рату – поразом и немоћу државе да контролише политичке токове у земљи, поједини теоретичари, на пример Роберт Пејп, сматрају да постоји разлика између принуде и рата чак и онда када се принуда изводи у облику борбених операција. Операција принуде не доводи до комплетне војне победе и јефтинија је од рата; до победе се долази без губитака а непосредно остварени војни ефекти претварају се одмах, без икаквих формалности, у политичку

³ Christopher Bellamy; *Knights in White Armour, The New Art of War and Peace*, Hutchinson – London, 1996.

⁴ Robert A. Pape; *Bombing to win. Air Power and Coercion in War*, Ithaca, New York, 1996, pp. 12–13.

победу.⁵ Војни притисак који се може извести бомбардовањем или било којом другом акцијом мора да се одржава континуирано, све док се не постигне задовољавајуће решење. Свако прерано попуштање, сматра Пејн, даје противничкој страни простор за обнову својих капацитета. Психолошки рат је саставни део стратегије принуде, а циљ му је разарање поверења и довођење у сумњу циљева политике противничке стране. Вербалне манипулације и замена теза, којима сада прибегава америчка доктрина, не могу ипак прикрити основну чињеницу: примену најгрубље силе у спољној политици, нову врсту тоталитаризма која је надмашила претходна два: нацизам и стаљинизам. Утопија „новог светског поретка“ трансформисана је у кошмар.

Варваризам који у садашње време шире светом САД има три циља: 1) остати једина суперсила; 2) појачати свој убилачки капацитет, посебно нуклеарни, и 3) водити рат без губитака. И ти циљеви су својеврсна утопија. Агресија на Југославију, истина, није први случај те врсте у политици САД, али се суштински разликује од свих претходних; Панама, Гренада, Хаити итд. биле су „пикник“ инвазије у којима су војници остајали два-три дана. Агресија на Југославију је део шире стратегије у продору САД на Исток, са несагледивим последицама. На нашем тлу прелама се даља судбина света.

⁵ Исто, стр. 13 и 14.